

METAFORER I TERAPIENS TJENESTE

Alice Theilgaard

Fra et terapeutisk perspektiv er det væsentligt at udnytte de to fundamentale egenskaber ved metaforen: Det metaforiske udsagn adskiller sig fra det rent bogstavelige ved at skabe en vis spænding mellem formidleren og tilhøreren. Den anden egenskab ved metaforen er den, at den på en fortættet måde kan give udtryk for mangt fænomener på een gang. Den har et billedligt indhold og en sproglig formulering. Det billedrige, metaforiske sprog har langt større mulighed end det logiske, informative sprog for at påvirke det ubevidste, hvad der letter den kreative og dermed også den terapeutiske proces.

Det dybere formål med terapi, som går langt ud over at fjerne symptomer, er at hjælpe patienten til i stigende grad at erkende sig selv, at vokse menneskeligt. I denne proces vejer følelserne tungest.

Når patienter fortæller deres historie, vil det ofte være i et helt andet sprog end det, de oprindelige oplevelser var kodet i. Men selvom stilen nu er præget af abstrakte begreber, kategoriseringer og anden form for intellektualisering, der holder følelserne på afstand, er de forudgående udviklingstrin ikke fuldstændig tabt. Bag den lineære eller tidsmæssigt fremadskridende fremstilling ligger en anden historie, brudstykkeagtig og ofte kaotisk, en fortrængt, men dynamisk aktiv historie, som insisterer på også at blive hørt. Ved at bruge et billedrigt, metaforisk sprog, kan terapeuten forsøge at bringe nye friske dynamiske forestillinger frem, der kan få adskilte og forvirrede komponenter i patientens oplevelser til at falde på plads i et nyt sammenhængende mønster.

Der er to fundamentale egenskaber ved metaforene. Den ene er, at metaforiske udsagn adskiller sig fra det rent bogstavelige ved at skabe en vis spænding mellem formidleren og tilhøreren. Vi bliver, når vi hører metaforen, opmærksomme på noget særligt, vi undrer os. Metaforen har et overraskelsesmoment. Den får to regioner til at tørne sammen, to områder af den virkelighed vi er mere eller mindre fortrolige med, men på uventet vis. Det kendte og trivielle får nærværende, nyt liv af sammen-

---

Professor Alice Theilgaard er chefpsykolog, dr.med. Arbejdssteder: Psykiatrisk afd. O, afsnit 6233, Rigshospitalet, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. Er Honorary Research Fellow, Shakespeare Institute, Stratford, UK. Har udgivet: *Mutative Metaphors in Psychotherapy. The Aeolian Mode*. Tavistock. London, New York 1987. *Shakespeare as Prompter. The Amending Imagination and the Therapeutic Process*. Jessica Kingsley Publishers, London 1994.

ligningen. Det overraskende, uventede har symbolkraft, der gør oplevelsen ny. I »Den afrikanske farm« fortæller Karen Blixen, at hun sagde et rimet vers for sine indfødte, for hvem rytme og rim var ukendt. Selvom verset for dem var uden mening, fordi de ikke forstod sproget, udbrød de spontant: »Tal igen – tal som regnen«. De svarede med en metafor. Det nye i sproget gjorde også deres sprog nyt. Metaforen kan udvide sprogets grænser ved at skabe nye betoning af ord til særlige formål. Den *anden* egenskab af metaforen er den, at den på en kondenseret måde kan give udtryk for mange fænomener på én gang. Den har et billedligt indhold og en sproglig formulering.

Aristoteles brugte vendingen »metaforens gave«, og han sigtede her til den pludselige genkendelse og forståelse af en skjult sandhed, som metaforen baner vej for, og som vi netop kan udnytte i det terapeutiske arbejde.

Hvis vi tænker lineært-konceptuelt, optræder vi som forudindtagede observatører, hvis perception er rigtigt fastlagt via de kategoriserende principper. Vi bliver i vores gamle plovfurer og reducerer kreativt arbejde til et minimum. Det drejer sig om forstenede formler, som mønster, hvis præg er helt slidt.

Hvis vi forbliver i en tilstand af passiv dagdrømmen uden at søge efter det rigtige sprog til at dække vore forestillinger, er kommunikation ikke mulig. Det er en balance mellem forestillinger, følelser og tanke, som øger den kreative terapeutiske proces. Hvis en strøm af billeder og forestillinger invaderer og oversvømmer tænkningen, vil oplevelsen blive katotisk. Hvis tankerne står imellem tænkeren og hans oplevelser, bliver resultatet en fremmedgjort, gold intellektualisering.

Det billedrige metaforiske sprog har langt større muligheder end det logiske, informative sprog for direkte at påvirke det ubevidste.

Vi er ikke i stand til som voksne at genfinde barndommens naivitet, undren og nysgerrighed, men ved at prøve at bruge metaforiske billeder åbnes der mulighed for at nærme os det arkaiske materiale, som har en ikonisk, fysiognomisk kvalitet. Metaforen hjælper til at udløse oplevelsen, som defensive manøvrer hidtil har afskåret fra bevidstheden. Ydermere får patienten mulighed for at bruge de forskellige betydninger af metaforen på et ubevidst niveau på en for ham eller hende særegen måde, dikteret af hans eller hendes generelle sårbarhed og aktuelle tilstand.

Barnets verden er i langt højere grad end den voksnes præget af en helhedsoplevelse, omfattende det sansede og det forestillingsmæssige. For det lille barn som for den psykotiske voksne, er der ingen adskillelse mellem den indre og ydre verden. Denne enhed mellem subjekt og objekt er formidlet gennem barnets dynamiske, livfulde, intensive måde at opleve verden på.

De tidlige barndomsoplevelser, ved vi, har den største indflydelse på dannelsen af kognitiv stil og af personligheden som helhed. Disse ople-

velser vil være præget af en nærhed og en levendegørelse af omverdenen fjernt fra den voksnes statiske og logiske stil, hvor ting bliver kategoriseret efter deres tekniske eller faktuelle kvaliteter. Når den 2-årige ved synet af en overkop, der ligger ned i underkoppen, udbryder: »Stakkels trætte kop«, er det et eksempel på en metaforisk og fysiognomisk oplevelsesmåde. Men dette sprog er også poesiens, kunstens og drømmenes sprog.

Morgenstern udtrykker det således: »Mågerne ser alle ud, som om de hedder Emma«.

Kandinsky skriver i sin biografi: »På min palet sidder høje, runde regndråber, der flirter med hinanden, svajer og ryster. Uventet forener de sig og bliver pludselig til sky tråde, som forsvinder blandt farverne«.

Emily Dickinson beskriver det sådan:

»When it comes, the Landscape listens –
Shadows hold their breath –
When it goes, it's like the Distance
On the look of Death«

Og en skizofren patient fortalte om sin tilstand sådan:

»Jeg er blind, fordi jeg ser for meget, derfor læser jeg ved en mørk lampe.«

Denne syntetiserende kraft ses i den poetiske metafor som en blanding af noget abstrakt og noget konkret. Ved at sammenkæde de konkrete billeder fra barndommen med den voksnes abstrakte begreber, bliver der substans og helhed i oplevelsen.

Fra et terapeutisk perspektiv er det vigtigt at være klar over denne billedlige, sammensmeltede, livliggjorte oplevelsesmåde, som er karakteristisk for den tidlige barndom. I takt med, at barnet vokser op, erstatter ord efterhånden billeder, og selvom den voksnes forestillingsevne aldrig går helt tabt, er der en tendens til, at billederne blegner, aftager i livfuldhed, bliver som Eliot udtrykker det »stakkels falmende souvenirs«.

Det entydige, lineære logiske sprog er knyttet til sekundærprocessen, den bevidste realitetsorienterede tænkning, som præger vort voksne dagligliv. Det andet sprog er som nævnt poesiens, kunstens og drømmenes sprog. Det er konkret og flertydigt, det er associationsskabende, og det er forbundet med primærprocessen.

Disse to processer er knyttet til de to hemisfærer. Det er velkendt og fuldt accepteret, at der er tale om en funktionel asymmetri i de to hjernehalvdele. Udviklingen går fra en udifferentieret til en mere differentieret funktion. Den dominante – i langt de fleste tilfælde den venstre – hemisfæres funktion beskrives som sproglig analytisk, abstrakt, rationel. Den non-dominante som førsproglig, syntetisk, konkret, intuitiv. Mennesket

er unikt, fordi det har mulighed for en gensidig formidling af den forestillede og erfarede verden, af følelser og fornuft, af syntese og analyse. Men forudsætningen for en harmonisk formidling er en balanceret udvikling af hver hemisfære. I patologiske tilfælde er den diskordant. Det er af den grund, at dynamisk psykoterapi understreger vigtigheden af en synkron funktion af de to modi, repræsenterende hver sin hjernehalvdel, skønt det yderst sjældent bliver udtrykt på netop den måde.

De to sprog, primærprocessen og sekundærprocessen, er at opfatte som ekstreme positioner i et kontinuum. De er ikke tale om et enten-eller, men om glidende overgange, hvilket svarer til, at vort sprog sædvanligvis udgøres såvel af primær- som sekundærproces aktivitet. Udtrykket den dominante hemisfære afslører, at vi i vor kultur har givet prioritet til venstre hemisfære-funktionerne, men der er en stigende interesse for at give højre hemisfære-funktionerne en øget status (Theilgaard, 1973).

Kendetegnet for en mere avanceret type af mentale processer er, at en aktivitet på et højt niveau snarere omfatter end udelukker primitiv aktivitet.

Freud forbandt som bekendt visuelle forestillinger med primærprocessen. Han skrev i *Jeg'et og det'et* (1923, s. 168-69): »... det er muligt for tankeprocesserne at blive bevidste gennem en tilbagevenden til de visuelle rester ... (...) Tænkningen i billeder ... ligger også nærmere ved de ubevidste processer end tænkningen i ord, og den er uden tvivl ontogenetisk såvel som fylogenetisk ældre end denne.«

Metaforer sammensmelter semantiske elementer på samme måde som primærprocessens mobile katekser resulterer i forskydning og fortætning.

Det er integrationen af det verbale, visuelle og følelsesmæssige, der er så væsentligt for, at en ægte indsigt kan komme i stand.

Viden og indsigt overføres i en proces, som omfatter en fælles aktivitet mellem patient og terapeut, og processen struktureres gennem en gensidig formidling af metaforer og tegn. Disse kan i en vis forstand betragtes som 'overgangsobjekter' (Winnicott 1980), som i begyndelsen af den terapeutiske proces hverken helt og holdent hører til selvet eller til 'den anden', men som udgør territoriet mellem den indre realitet og den ydre verden.

Overgangsfænomener er blevet associeret med den intense oplevelse, som hører til kunst, religion og til kreativt videnskabeligt arbejde. »Rummet mellem symbol og symboliseret, formidlet af et fortolkende selv ... er det rum, hvor kreativitet bliver mulig, og i hvilket vi er levende i modsætning til at være refleksive, reaktive robotter.« (Min oversættelse: Cox & Theilgaard, 1994).

Venstre hemisfære, for nu at udtrykke det lidt firkantet, er primært optaget af »forgrunden«, mens højre er ansvarlig for »baggrunden«, for den sfære, der omgiver vore tanker. Hvis højre hemisfære er utilstrækkeligt integreret med venstre, vil forholdet mellem forgrund og baggrund blive

forstyrret. Resultatet vil være en nedsat sensitivitet for det indre liv og den ydre verden. Det billedlige forestillingsmæssige og det begrebsmæssige vil blive adskilt.

Hvis psykoterapi skal føre til væsentlige ændringer, må det omfatte, igen overforenklet udtrykt, højre hemisfære processer. Patienter har i almindelighed ikke behov for en logisk forklaring af deres situation, men behøver en ændring i deres følelsesmæssige holdning og i deres måde at fortolke verden på.

Watzlavick (1975) beskriver forholdet på den måde, at der er to sprog involveret: det ene er objektivt, definatorisk, logisk og analytisk. Det er videnskabens, forklaringens, fornuftens og fortolkningens sprog og derfor det sprog, der anvendes mest i psykoterapi. Det andet er langt vanskeligere at definere, billedligt, metaforisk, måske symbolsk, men afgjort et syntetisk sprog. – Jeg er enig med Watzlavick i, at højre hemisfærefunktionerne ofte er forsømt, såvel i dagliglivet som i psykoterapien, men det skal ikke forstås således, at jeg har den opfattelse, at terapien ensidigt skal formidles gennem højre hemisfærefunktionerne. Så falder vi bare i den anden grøft. Det drejer sig om en integration. Ikke om et enten-eller. Det er ikke gjort med at oversvømme patienten med en flod af forestillinger; det er den optimale balance mellem forestillinger, følelser og tænkning som letter den kreative og dermed også den terapeutiske proces.

Metaforen har med Wilshire's (1982) ord evnen til »put us in touch with things that are too far off or too close to see in ordinary life«. De bringer tanken hen på T.S. Eliot:

»If you do not come too close, if you do not come too close on a summer midnight, you can hear the music.«

Metaforen kan rumme følelser, som er for overvældende til, at de kan tolereres. Den udøver sin mutative virkning ved at tilbyde alternative oplevelsesaspekter. Materiale, som patienten har stræbt efter at undgå eller benægte på en måde, så det er »sikkert klassificeret og arkiveret«, kommer igen ind i oplevelsesfeltet, og det har uundgåeligt en overraskende virkning på patienten. Det kan tage form af et lettelsens suk, fordi det formodede uacceptable blev fundet acceptabelt. På den anden side kan opdagelsen af, at der stadig er ild i gløderne vise, at et materiale, som tidligere blev betragtet som udslukt igen er blevet forstyrrende og insisterende. Det drejer sig ikke alene om at omsætte oplevelser fra et repræsentationelt system til et andet, men først og fremmest ved et poetisk image at kalde på en oplevelsesmåde, som tillader en sammensmeltning af det emotionelle og det eksperientelle, sådan som det skete i den tidlige barndom. Jeg vil gerne understrege, at det ikke betyder, at man citerer poesi eller anden litteraturs perler for patienten, eller at man oversvømmer patienten med metaforer.

Med psykotiske patienter vil det f.eks. ofte være sådan, at terapeutens aktive indleven og opmærksomhed vil være på sit højeste, alt mens han/hun foretrækker at forholde sig ikke-fortolkende til metaforen. Dette gælder selvsagt særligt, når impulserne og følelserne er af så primitiv karakter, at de på baggrund af en skrøbelig personlighedsintegration kan frygtes at oversvømme patienten med yderligere regression til følge. Selv en empatisk og tempereret fortolkning kan i sådanne intense situationer gøre ondt værre. Her tilbyder metaforen sig som en bro mellem primær- og sekundærprocessen, på en gang værende et medium for både konkret og abstrakt udlægning. Selvom alle afskygninger af metaforen kan forstås på et bevidst niveau, vil de billeder, der lægges op til genlyde og reverberere i det ubevidste. Den kan, som Bachelard (1969) så præcist har formuleret det, »reach the depth before stirring the surface«. Det er vor erfaring (se Cox & Theilgaard, 1987), at denne fremgangsmåde aktiverer patienten, ikke mindst den psykotiske og psykosomatiske patient i den terapeutiske proces. Det billedrige metaforiske sprog har langt større mulighed end det logiske, informative sprog til direkte at påvirke det ubevidste. Flere spontane metaforer bliver mulige. En metafor i bevægelse skaber nye helheder, som forbliver i berøring med udifferentierede oplevelser, også de før-begrebsmæssige, som er knyttede til kropslige oplevelser. Ved sin mangesidighed giver metaforen en mulighed for at omsætte følelser, der hos psykosomatiske patienter ofte har en kinestetisk fremtrædelsesform til et andet repræsentationelt system, hvor de er mere håndterlige.

Den 'mutative fortolkning', som Strachey (1934) benævnte den kraftfulde, betydningsgivende intervention, betjener sig ofte af de muligheder, der ligger gemt i metaforen. Men metaforen er ikke kun terapeutens værktøj. Symptomer låner undertiden metaforen som udtryksform.

Symptomer, som fungerer på en sådan måde, at de holder ubevidste processer væk fra bevidstheden, kan ses som forstenede metaforer.

En politisk flygtning, som havde gennemgået tortur, havde fået varige psykologiske mén. Den eneste gene, der efter hans mening var tilbage efter torturen, var en smerte i achillessenen. Han var ude af stand til at se den metaforiske forbindelse mellem hans emotionelle sårbarhed og achilleshælen.

Undertiden får man det indtryk, at primærprocessen lever et med hensyn til niveau højst statisk liv. Den bevæger sig efter manges mening ikke gennem udviklingen, men forbliver primitiv. Det er ikke i overensstemmelse med mit synspunkt. Primærprocessen er ikke synonym med kaos eller random error, men den forarbejder oplevelser – som Holt (1967) udtrykker det – »in the service of a synthetic necessity«. Primærproces-tænkning behøver ikke at være en slags levende anakronisme i konstant konflikt med ego'et. Vi ser ikke mindst hos kreative mennesker, og det gælder både inden for kunst og naturvidenskab, i høj grad en udvikling og forfinelse af primærprocessen, hvis karakteristika, ikke mindst den

syntetiserende, meningsgivende, længe har været undervurderet i vor kultur.

Det, det drejer sig om terapeutisk set, er poesis, ikke poesi i gængs forstand, men poesis i Platon's betydning: »at kalde noget frem, som ikke har været der før«. Derfor må metaforen være levende, ny. Ved stadig anvendelse stivner metaforen. Det oprindelige billede fordunkles og udviskes, og når billedet ikke længere står klart for os, er de pågældende udtryk ikke mere en levende omskrivning, men en direkte betegnelse. Metaforen er farveløs, udvisket, i værste fald død.

For at udnytte metaforen effektivt i terapiens tjeneste må man kende dens forskellige ansigter, først og fremmest skal den fødes på stedet. At hente lagrede metaforer frem af skatkisten vil være kontradynamisk. Det er netop, hvad Philip Barker gør sig skyld i, når han i sin bog *'Using metaphors in psychotherapy'* går frem efter kogeboogsprincippet. Her kan man bekvemt slå op i registret og finde frem til: »Metaforer for udviklingsproblemer på side 75, Metaforer for adfærdsvanskelige side 91, Metaforer for familieproblemer side 128«. Hans metode er efter min mening ikke anbefalesværdig. Barker er blevet fanget af metaforen, der bliver til et slidt stykke værktøj, og som terapeuten kan patienten blive fanget, så det der skulle befordre integrationen af det emotionelle og kognitive i stedet bliver en hæmsko. »Jeg bliver revet med af metaforen, den begynder at overtage kontrollen, jeg bliver besat af billedet«, sagde en grænsepsykotisk patient. Her mangler balancen og syntesen.

Metaforen kan også i terapien bruges som skjul for patienten og således komme i modstandens tjeneste. Når en neurotisk, overintellektualiserende patient stereotyp referer til en konfliktyldt episode i sit liv som »da jeg mødte mit Rubicon«, er der snarere tale om en lukken sig end en åbning til nye dimensioner i det indre psykiske rum, og den anvendelse af metaforen kan terapeuten ikke stille meget op med i sit forsøg på at være konfronterende eller indsigtsgivende. Men igen må det så også siges, at det undertiden kan være en hjælp for patienten i støttende psykoterapi at anvende metaforen til at skjule sig i. Hvad der er for ømtåleligt til at kunne siges direkte, kan indirekte få udtryk. Den tidligere lille vignet med torturofferet og achilleshælen er et eksempel på – med Shakespeare's ord – 'by indirections find directions out'. Denne beskyttende camouflage giver Emily Dickinson fint udtryk for: 'Tell all the truth but tell it slant, success in circuit lies.' Metaforen præsenterer med sin sproglige udformning og sit billedmæssige konkrete indhold et godt værktøj for terapeuten. Men hvad der kan bruges kan også misbruges. Metaforer kan være gode, dårlige, åbenlyse, overraskende, skjulte eller slide. Det er den uventede metafor, der fanger os. Vort dagligssprog er fyldt med falmende og slide metaforer, som vi ikke ænser, og som helt har mistet deres dynamiske kraft. Afhængigt af terapeutens interesse og talent for at bruge dette dobbeltbundne sprog kan der være et større eller mindre reservoir af billeder og metaforer til terapeutens disposition.

Metaforer er selvsagt ikke forbeholdt terapien. Metaforer optræder i eventyr, fabler, digte, romaner, skuespil, humor og daglig tale. Det drejer sig om at videregive en mening, et budskab, og jo mere velvalgt metaforen er, jo bedre vil det lykkes.

Det er kun ved hjælp af analogier vi kan forsøge at udtrykke en højere eller større virkelighed, en mening, der rækker ud over ordene.

I modsætning til den naturvidenskabelige fremgangsmåde, hvor vi ved at benævne og kategorisere søger en såkaldt objektiv verden bestående af kendsgerninger, vil vi som terapeuter interessere os for den subjektive verden bestående af meninger. Steiner (1977) gør opmærksom på, at den vestlige civilisation dyrker den objektive, logiske analyse, den videnskabelige klassifikation og dermed afskærer os fra væren. Heidegger (1962) gør sig som modvægt mod denne tendens til talsmand for at begynde med at interessere sig for horisonten, for den sfære, der omgiver vore tanker, hvor dunkelt og vanskeligt det end er, hvis vi vil nå til mere end overfladisk erkendelse af fænomenerne. Donald Spence (1994) skriver: »If our disciplin is truly conceptualist in its orientation, then any attempts to make its formulations more abstract, quantitative and general, may bring about a paradoxical decrease in precision.«

Den velvalgte metafor tillader os at forfine vor observationsmetode, så vi ser fænomenerne mere klart, hvilket igen fører til modifikationer med hensyn til forklaringsmodellerne. I en nylig udgiven bog, 'The Rhetorical Voice of Psychoanalysis' (1994), ser Donald Spence i et kapitel om »metafor som teori« metaforen som et initialt nyttigt værktøj, som 'a temporary expedient that will be abandoned when the referend in question comes more clearly into focus'. Det er for mig helt klart, at videnskaben ikke kan være statisk, og i takt med at vor erkendelse øges, vil nogle metaforer blive erstattet af andre, som er mere egnede til at reflektere fænomenerne. Videnskaben vil altid være prøvende, stadig under forandring, drevet af undren, nysgerrighed og behov for erkendelse og præget af forskellige måder at anskue og konstituere verden på. Der findes ingen endegyldig teori, ligeså lidt som evige sandheder. Erkendelsen har sine grænser. Der vil altid være et element af noget uforståeligt. Det er nødvendigt, som Jerome Bruner (1980) udtrykker det, 'to use imagination to understand what can never be fully understood'.

Freud var en fin fænomenolog, og han tog metaforer i teoriens anvendelse gennem de 40 år, hvor han til stadighed modificerede sin psykoanalytiske teori. Donald Spence (1994) finder Freud's metaforer 'so appealing on literary grounds that it seems almost disrespectful to ask question about the underlying evidence. As rhetoric displaces evidence we lose the ability to reach what Jürgen Habermas has called 'an unimpelled consensus''. Det er klart, at man kan blive forført af velformulerede analogier og metaforer, men efter min mening er metaforernes levedygtighed afhængig af, hvor præcise og mutative de er.

Richard Boyd (1992) peger på 'the crucial role played by metaphor in

the development of any scientific theory. Theory constitutive metaphors are used for expressing theoretical claims for which no adequate literal paraphrase is known.' Faren ved at bruge metaforer i teorien forekommer, hvis f.eks. strukturelle begreber bliver antropomorferet. For eksempel hvis super-ego'et bliver fysiognomisk og antages for at være en agent, der som en anden homunculus erstatter den totale personlighed; dette er snarere, synes jeg, en demonstration af konkret tænkning end en adækvat brug af metaforen. Jeg mener også, at det afgørende og kritiske aspekt ved retorikken er kvaliteten af det metaforiske indhold, og at det er kritisabelt, hvis formålet er at være overtalende eller forførende.

Steiner (1977) anfører, at 'Reference to meaning or language 'beyond speech' can be a heuristic device as at the end of Wittgenstein's *Tractatus*. It can be a conceit, often irritating, in epistemology or mysticism. But it can also serve as a metaphor, almost technical, through which to convey a genuine experience. ... [The writer] feels that there is an authentic range of consciousness, of perceptual immediacy, which lies beyond articulate expression but which is none the less, or perhaps pre-eminently, numinous.'

Både kreativitet og indsigt kræver, at tænkning, som i de fleste ordinære intellektuelle opgaver domineres af sekundærprocesser, skifter til den mere syntetiserende modus, der karakteriserer primærprocessen. Og som et værktøj til at formidle denne proces har vi metaforen, vel og mærke ikke den slidte metafor eller den skjulte, som er uden ikoniske indhold, men den, som kalder på den udifferentierede oplevelse og ved sin gennemsigtighed reflekterer både lyset og mørket.

REFERENCER

- BACHELARD, G. (1969): *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- BARKER, P. (1985): *Using Metaphors in Psychotherapy*. New York: Brunner/Mazel.
- BOYD, R. (1992): Metaphor and Theory Change: What is 'Metaphor' a Metaphor For? I: Ortony, A, ed. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRUNER, J.S. (1980): Possible Castles. Paper delivered at the Gordon Mills Lecture. Austin University of Texas.
- COX, M. & THEILGAARD, A. (1987): *Mutative Metaphors in Psychotherapy. The Aeolian Mode*. London: Tavistock.
- COX, M. & THEILGAARD, A. (1994): *Shakespeare as Prompter. The Amending Imagination and the Therapeutic Process*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- FREUD, S. (1923): Jeg'et og det'et. I: *Metapsykologi 2*. København: Hans Reitzels Forlag, 1983.
- HEIDEGGER, M. (1962): *Being and Time*. (Translated by J. Macquarrie and E. Robinson from *Sein und Zeit* (1927). Oxford: Basic Blackwell.
- HOLT, R. (1967): The Development of the Primary Process: A Structural View. I: R. Holt, ed. *Motives and Thoughts: Psychoanalytic Essays in Memory of David Rapaport*. Psychological Issues. Monographs 18-19. New York: University Press, 345-83.

- SPENCE, D. (1994): *The Rhetorical Voice of Psycho-Analysis. Displacement of Evidence by Theory*. London: Harward University Press.
- STEINER, G. (1977): *After Babel. Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- STRACHEY, J. (1934): The Nature of the Therapeutic Action of Psycho-Analysis. *International Journal of Psycho-Analysis* 15: 127-59.
- THEILGAARD, A. (1972): Psykologiske Funktioners Repræsentation i Hjernen. *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 7, 484-94.
- WATZLAVICK, P. (1975): The psychotherapeutic technique of 'reframing', pp. 119-27. I: Claghorn J.L., ed. *Successful Psychotherapy*. New York: Brunner & Mazel.
- WILSHIRE, B. (1982): *Role-playing and Identity*. The Limits of Theatre as a Metaphor. Bloomington: Indiana University Press.
- WINNICOTT, D.W. (1980) *Playing and Reality*. Harmondsworth: Penguin.